

Sickinger, James P. *Public Records and Archives in Classical Athens*. Chapel Hill & London : University of North Carolina Press, 1999.

Knjiga »Javni zapisi i arhivi u klasičnoj Ateni« već samim svojim naslovom jamči da je riječ o iznimno zanimljivom štitu. Autor James P. Sickinger na 274 stranice teksta upoznaje nas s gradivom i arhivima klasične Atene. U svojih osam poglavlja djelo nas vodi kroz povijest čuvanja dokumenata od sedmog stoljeća prije Krista pa sve do četvrtog stoljeća kada se ti dokumenti skupljaju i počinju čuvati na jedinstvenom mjestu, u središnjem arhivu atenske države. Svako od poglavlja napisano je u obliku rasprave koje se sastoji od uvoda, razrade naslovne teme i zaključka. Poglavljima prethodi pregled sadržaja knjige, zatim predgovor i uvod, a kraj djela označavaju bilješke vezane za tekstove u knjizi, zatim korištena bibliografija pri izradi ovoga rada i kazalo fizičkih i pravnih osoba, te pravnih termina spomenutih u knjizi.

U osobno intoniranom predgovoru knjige, autor pojašnjava okolnosti nastanka ovog djela, svoje motive za odabir ove teme te opisuje probleme s kojima se susretao pri pisanju. Posebnu pozornost posvećuje problemima prevođenja pojedinih grčkih termina. Zatim zahvaljuje svim ljudima koji su mu u njegovom radu pomogli i pružili podršku, te znakovito ukazuje kako je ova knjiga zbog svoje teme jedinstvena, jer osim njega, ovom se temom nitko nije bavio sve od 19. stoljeća.

U uvodu autor predstavlja osnovne probleme koje je pokušao razriješiti u ovome radu. Navodi pitanja oko kojih se još vode rasprave, dok moguće odgovore nudi kasnije u knjizi. Tako se spominju nedoumice vezane za izgradnju i namjenu centralnog arhiva, nedoumice oko vrsta arhivskoga gradiva koja su u tom arhivu pohranjivana i čuvana, njihovoj materijalnoj trajnosti, kao i o organizaciji toga gradiva. Zatim ukratko sumira početke pismenosti atenskog društva i poboljšanja koje je ono donijelo atenskoj kulturi i funkcioniranju društva u svim životnim aspektima. Nadalje, autor navodi cilj ovog djela - prikazati funkcioniranje centralnog atenskog državnog arhiva, pružiti mogući pregled gradiva koje se u tom arhivu nalazilo i istražiti kako su se Atenjani tim gradivom koristili. Spominje da će to istraživanje temeljiti na sačuvanim izvorima - djelima atenskih govornika i književnika te antičkim zapisima koji su preživjeli do danas. Na kraju uvoda donosi kratak sažetak svakog poglavlja ove knjige.

Prvo poglavlje pruža uvid u povijest čuvanja atenske arhivske građe u sedmom stoljeću prije Krista. Kronološki pregled započinje vremenom klasične Atene i razdobljem vladavine šestoro sudaca, nastavlja se s Drakonom i njegovim zakonima, te završava sa Solonom. Kao izvor za rekonstrukciju odnosa prema pisanim dokumentima u klasično vrijeme autor koristi Aristotela i njegovu »Athenaion Politeia«, dok za prikaz Drakonova i Solonova razdoblja koristi sačuvane epigrafske materijale. Zaključuje da se tradicija zapisivanja i čuvanja prvih zakona razvila u vrijeme šestorice sudaca, te se nastavila u Drakonovo i Solonovo vrijeme što argumentira nepromjenjivošću i očuvanošću Drakonovih i Solonovih zakona koje su poznavali građani Atene u 6. i kasnijim stoljećima.

Drugo poglavlje nastavlja s pregledom čuvanja arhivske građe u Ateni. Saznajemo da su Atenjani u šestom stoljeću, na temelju koncepata i originalnih zapisa na drvenim pločicama i drugim materijalima, počeli urezivati svoje zakone u kamen. Autor iscrpno analizira postojanje originala na drugim materijalima i decidirano tvrdi da su zapisi u kamenu kopije već postojećih dokumenata, čija je svrha bila upoznati građanstvo Atene s novo donesenim zakonima ili s nekim drugim novostima i obavijestima. Razlika između kopije i originala ide u prilog njegovoj teoriji da se u šestom stoljeću nastavlja već postojeća tradicija čuvanja starih zakona bez obzira na njihovu pravnu postojanost, a čin čuvanja ukazuje da su postojali nekakvi oblici arhiva. Osim toga, uz zakone spominje i dokumente drugih provenijencija, spominje račune i inventare te različite popise koje su stvorili razni državni službenici, no problem je u tome što se većina tih dokumenata nije sačuvala jer bi ih oni izbrisali kad bi završili posao o kojem je svaki od tih dokumenata svjedočio. Dokumenti koji su ostali sačuvani mogu posvjedočiti kakvim su se poslovima bavili njihovi stvaratelji, a čuvani su u njihovim privatnim arhivama. Kao potencijalni državni arhiv toga vremena autor navodi arhiv Bule.

U petom stoljeću prije Krista dolazi do procvata u stvaranju dokumenata, kako u kamenu tako i na drugim onodobno dostupnim materijalima, o čemu dobivamo informaciju iz trećeg poglavlja ove knjige. Tako, osim zakona koji su se obavezno čuvali, Dema počinje čuvati registre svojih članova, zapise svojih zakonskih mjera i financijskih poslova, polimarh čuva liste atenskih aktualnih saveznika, dok generali i drugi vojni službenici sastavljaju liste građana prema kojima ih kasnije pozivaju u vojsku. Glavni dokaz kojim autor potkrepljuje svoju tezu o čuvanju gradiva, a preuzima ga iz izvora nastalog u 5. stoljeću pr. Kr., jest stvaranje kompilacije zakonskih mjera koje sežu u vrijeme dva stoljeća prije navedenog, a sastojale su se od poznatih, kamenih zapisa, te od nepoznatih zapisa očuvanih na drugim medijima. Sve to rezultira porastom gradiva koje se čuva, kao što je navedeno, na različitim mjestima i zahtijeva novi prostor koji će osigurati dovoljno mjesta kako za pohranjivanje, tako i za obrađivanje i korištenje tog gradiva te za njegovo objedinjavanje.

Čitav proces kulminira stvaranjem središnjeg državnog arhiva na atenskoj Agori, u zgradi svetišta posvećenog Majci bogova, koje autor zove njegovim imenom iz četvrtog stoljeća prije Krista - Metroon. Događaji koji su poslužili ubrzanju tog procesa, a o kojima nas autor obavještava u četvrtom poglavlju ove knjige, jesu revizija postojećih atenskih zakona i zakonskih mjera i stvaranje jedinstvenog atenskog Ustava te prenamjena navedene zgrade u zgradu arhiva. U nastavku teksta autor analizira razloge zašto je arhiv stvoren i zaključuje da su na to vjerojatno utjecali prevelika raštrkanost dokumenata, loše i neprofesionalno rukovanje njima te njihova prevelika količina.

Peto poglavlje predstavlja razradu glavne teme ove knjige, odnosno prikazuje arhive i gradivo koje se čuvalo u Metroonu. Glavni izvori na kojima autor temelji svoju rekonstrukciju su izvori iz četvrtog stoljeća prije Krista i izvori iz kasnijih razdoblja koji se odnose na to stoljeće. Saznajemo da su se na tom mjestu čuvali i nalazili dokumenti različitih državnih institucija i prema tome različitih tipova i vrsta sadržaja. Osnovno gradivo koje čini zametak ovog arhiva je gradivo koje se čuvalo u arhivima Bule. Osim tih zakona i zakonskih mjera, ovdje su se čuvali i već spomenuti spisi atenskih sudaca i državnih službenika, zatim financijski zapisi i računi, inventari, sudski zapisi, službena pisma, ugovori, privatni dokumenti, pa čak i grčke tragedije. Autor naglašava da su se u arhivu čuvali i kopije pojedinog gradiva koje je još uvijek bilo kod svojih stvaratelja, te to ukazuje na moguće daljnje postojanje i drugih arhiva kao i na ograničenu centraliziranost ovog arhiva. Kako autor naglašava na kraju poglavlja pozivajući se na sadržajnu raznolikost dokumenata, ovaj se arhiv s pravom može nazvati tim imenom.

Šesto poglavlje govori o organizaciji gradiva i osoblju koje se njime bavilo. Još od sedmog stoljeća postojala je funkcija tajnika koji je pomagao različitim sucima i državnim službenicima u vođenju njihove osobne, poslovne i privatne dokumentacije. Ta funkcija povezuje se i sa arhivima Bule. Međutim, osim čuvanja dokumenata tajnik je zapisivao odluke koje su donesene u Buli i Eklesiji i prema potrebi ih objavljivao na kamenim zapisima, te izrađivao njihove kopije svim zainteresiranim strankama. Sada se osobe s tom istom funkcijom i istim djelatnostima povezuju sa ovim arhivom. Navedene poslove u arhivu obavljali su i javni robovi, koji su za korisnike pretraživali gradivo, vadili ga i po potrebi kopirali. Na temelju oskudnih izvora koji opisuju i spominju navedena radna mjesta i njihov opis, autor zaključuje da je očito postojala određena organizacija prema kojoj se gradivo pohranjivalo i kasnije lociralo.

U zadnjem, sedmom, poglavlju autor opisuje na koji se način koristilo gradivo ovog arhiva i koji su bili njegovi najčešći korisnici. Na temelju, već poslovično oskudnih izvora koji ne mogu pružiti cijelu sliku razloga kao ni učestalost kojom su Atenjani koristili dokumente iz arhiva, smatra da su se ovim gradivom koristili svi, kako predstavnici države, tako i obični građani. Najvjerojatnije su njegove usluge koristili govornici, koji u svojim debatama navode izvore kojima argumentiraju svoje navode, zatim zakonodavci, odvjetnici, te povjesničari. Premda ne postoje sačuvani dokazi o njihovim povijesnim istraživanjima poznato je da su Aristotel i njegovi učenici sustavno proučavali zakone koje im je na uvid jedini mogao pružiti Metroon.

U zaključku autor nam daje sažet, kronološki pregled daljnje sudbine ovog arhiva. Bez obzira na burne situacije u kojima se Atena našla u kasnijim stoljećima, arhiv ih je uspijevaao preživjeti i

nadživjeti, no prvi udarac njegovoj egzistenciji zadan je u 2. stoljeću prije Krista. Tada je srušena zgrada u kojoj se nalazio, ali je sagrađena nova, još veća, koja je ponovno kao svetište bila posvećena Majci bogova. Arhiv se vjerojatno iznova u nju uselio. U prvom stoljeću poslije Krista, funkcija ovog arhiva je promijenjena, pa arhiv, umjesto arhivske djelatnosti sve više počinje obavljati muzejsku djelatnost, a dokumenti u njemu više nisu korišteni u različite političke ili gospodarske svrhe već su egzistirali kao muzejski eksponati. Arhiv je definitivno uništen u 3. stoljeću poslije Krista, kada je uništena i Atena. U ostatku teksta autor sažeto i iscrpno prepričava svako poglavlje knjige te sumira svoje zaključke.

Na kraju, valja ukazati na iznimnu vrijednost ove knjige, kako u pogledu odabira teme, tako i njezine prezentacije. Za takvo istraživanje potrebno je mnogo znanja, volje i strpljenja jer ono zahtijeva poznavanje klasičnih jezika te vještinu korištenja i analiziranja dostupne literature koja se bavi ovim aspektom antičke povijesti Grčke. Ova knjiga može poslužiti kao udžbenik, jer osim uvida u povijest jednog arhiva, predstavlja izvrsnu sintetičku obradu zahtjevnih arhivističkih tema. Smatram da bi i za domaću arhivistiku bila više nego korisna slična monografija koja bi sustavno i temeljito prikazala početke hrvatske arhivistike.

Ivana Levstek